TARIXIY MEROSNI TA’LIM JARAYONIDA O‘RGANISHDA TASVIRIY SAN’AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI INTEGRATSIYASI

Yorlaqova Malika Ahmad qizi
Guliston davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti
e-mail: yorloqovamalika@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy merosni ta’lim jarayonida tasviriy san’at va muhandislik grafikasi integratsiyasi asosida o‘rganish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Me’moriy obidalarni kuzatish, tasvirlash va chizma orqali tahlil qilishga yo‘naltirilgan amaliy yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: eskiz, ijodkorlik, integratsiya, kuzatish, kompozitsiya, madaniy meros, me’moriy obida, merosni asrash, muhandislik grafikasi, tarixiy meros, tasviriy san’at, perspektiva, raqamli texnologiya, ta’lim, chizma.

Kirish. Tarixiy va madaniy meros xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, estetik qarashlari hamda bunyodkorlik tajribasini aks ettiradi. Me’moriy obidalar faqat o‘tmishdan qolgan qurilishlar emas, balki muayyan davrning san’ati, muhandislik tafakkuri, bezak an’analari va ijtimoiy hayoti haqida ma’lumot beruvchi murakkab manbalardir. Shu sababli ularni ta’lim jarayonida o‘rganish tarix, tasviriy san’at va muhandislik grafikasi fanlari o‘rtasidagi aloqani kuchaytirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish O‘zbekiston Respublikasining tegishli qonunchiligi bilan tartibga solinadi. Qonunda madaniy meros obyektlarini asrash va ulardan foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga solish asosiy maqsad sifatida belgilangan [O‘zbekiston Respublikasi: 1-

modda]. Ta’limda ushbu yo‘nalishni yoritish o‘quvchilarda merosga ehtiyotkor munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarixiy merosni fanlararo yondashuv asosida o‘rganish. Fanlararo integratsiya bir obyektdagi tarixiy, badiiy va texnik xususiyatlarni o‘zaro bog‘liq holda anglashga yordam beradi. Tarix fani obidaning bunyod etilgan davri, vazifasi va tarixiy sharoitini tushuntiradi. Tasviriy san’at uning umumiy ko‘rinishi, rang uyg‘unligi, bezaklari, ritmi va kompozitsion yechimini tahlil qilishga imkon beradi. Muhandislik grafikasi esa shakl, nisbat, o‘lcham, simmetriya, geometrik tuzilish va fazoviy munosabatlarni chizma vositasida ko‘rsatadi.

UNESCOning Jahon merosi bo‘yicha ta’lim resurslarida merosni o‘rganishda fanlararo yondashuv, o‘quvchilarni izlanish va ma’lumot to‘plashga jalb etish, ijodiy hamda ishtirokchi metodlardan foydalanish muhimligi qayd etiladi [UNESCO: “The KIT: World Heritage in Young Hands”]. Bu tamoyillar tasviriy san’at va muhandislik grafikasi mashg‘ulotlarini tarixiy obidalar bilan bog‘lashga asos bo‘la oladi.

Masalan, Samarqanddagi Registon majmuasini o‘rganishda o‘quvchilar avval uning tarixiy o‘rni va me’moriy qismlari haqida ma’lumot to‘playdi. Keyin obidaning umumiy siluetini tasviriy san’at vositasida eskizlaydi, asosiy o‘qlarini belgilaydi, fasad qismlarining nisbatlarini solishtiradi va naqsh elementlarini tahlil qiladi. UNESCOning Samarqand haqidagi hujjatida shaharning me’moriy ansambllari, jumladan Registon majmuasi, mintaqa me’morchiligi rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan yodgorliklar qatorida ko‘rsatilgan [UNESCO: 1-b.].

Tasviriy san’atning o‘rni. Tasviriy san’at tarixiy obidani ko‘rish, idrok etish va badiiy talqin qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchi obidaning umumiy shaklini kuzatish, asosiy va ikkinchi darajali qismlarni ajratish, kompozitsion markazni topish, yorug‘-soya munosabatlarini aniqlash hamda bezaklarning ritmini tushunishga o‘rganadi. Bunda maqsad obidani shunchaki ko‘chirib chizish emas, balki uning tuzilishi va badiiy xususiyatlarini ongli ravishda kuzatishdir.

Amaliy mashg‘ulotni uch bosqichda tashkil etish mumkin. Birinchi bosqichda o‘quvchilar fotosurat yoki bevosita kuzatish asosida obidaning asosiy shakllarini qayd etadi. Ikkinchi bosqichda tezkor qalam eskizi bajarilib, umumiy nisbatlar va kompozitsiya aniqlanadi. Uchinchi bosqichda rang, naqsh, faktura va yorug‘-soya xususiyatlari tasvirlanadi. O‘qituvchi o‘quvchilarga bezaklarni o‘zboshimchalik bilan o‘zgartirmaslik, kuzatilgan shaklni aniq qayd etish va tasviriy yechimni obidaning o‘ziga xosligiga mos tanlashni tushuntiradi.

Xiva shahridagi Ichan-Qal’a tarixiy muhitni yaxlit holda o‘rganish uchun qulay namuna bo‘la oladi. UNESCO ma’lumotida Ichan-Qal’a ichki shahar bo‘lib, uning

tarkibida masjidlar, maqbaralar, madrasalar va saroylar saqlangani, majmua Markaziy Osiyo islom me’morchiligining izchil namunasi ekani ta’kidlanadi [UNESCO: “Itchan Kala”]. Bunday obidani tasvirlash jarayonida alohida binoni emas, balki binolar, ko‘chalar va devorlar o‘rtasidagi kompozitsion bog‘liqlikni ham kuzatish lozim.

Muhandislik grafikasi vositasida tahlil qilish. Muhandislik grafikasi tarixiy me’moriy shakllarning tuzilishini aniqroq tushunishga xizmat qiladi. O‘quvchilar fasadning sodda chizmasini tuzish, asosiy o‘lcham va nisbatlarni belgilash, simmetriya o‘qlarini ko‘rsatish, takrorlanuvchi elementlarni aniqlash hamda geometrik shakllarni ajratish orqali obidaning konstruktiv tartibini o‘rganadi. Bu ishlar badiiy kuzatuvni texnik tahlil bilan to‘ldiradi.

Ta’limiy topshiriqlar o‘quvchilarning yoshiga va tayyorgarligiga mos bo‘lishi zarur. Boshlang‘ich darajada fasadning umumiy konturi, eshik va derazalar joylashuvi hamda simmetriya o‘qi belgilanadi. Keyingi bosqichda sodda o‘lchamli chizma, naqshning geometrik tuzilishi yoki takrorlanuvchi elementlar sxemasi bajariladi. Murakkab me’moriy obidalarni to‘liq texnik chizmaga aylantirish talab etilmaydi; vazifa - kuzatish natijasini tartibli va tushunarli grafik shaklda ifodalash. Tarixiy obidalar bilan ishlashda chizma hujjat o‘rnini bosmaydi va restavratsiya loyihasi sifatida talqin qilinmasligi kerak. O‘quv chizmasi ta’limiy maqsadga ega bo‘lib, unda o‘lchamlar taxminiy bo‘lsa, bu holat alohida ko‘rsatiladi. Haqiqiy o‘lchamlar yoki tarixiy faktlar haqida xulosa chiqarishda ishonchli manba va mutaxassis ma’lumotlariga tayanish talab etiladi.

Innovatsion imkoniyatlar va amaliy model. Raqamli texnologiyalar tarixiy merosni o‘rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Fotosuratlarni kattalashtirish, turli rakurslarni taqqoslash, raqamli xarita va virtual sayohatlardan foydalanish, obidaning ayrim qismlarini qatlamlar bo‘yicha tahlil qilish mumkin. Biroq texnologiya asosiy maqsadga aylantirilmasligi kerak: u bevosita kuzatish, badiiy tahlil va grafik fikrlashni qo‘llab-quvvatlashi lozim.

Integratsiyalashgan mashg‘ulotni quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish tavsiya etiladi: tarixiy ma’lumotni o‘rganish; obida tasvirlari yoki joyida kuzatish asosida muhim belgilarni qayd etish; badiiy eskiz yaratish; grafik chizma va geometrik tahlil bajarish; natijalarni taqdim etish; merosni asrashga doir xulosa chiqarish. Yakuniy ish sifatida o‘quvchi eskiz, sodda fasad chizmasi, naqsh tahlili va qisqa tarixiy izohni birlashtirgan kichik loyiha tayyorlashi mumkin.

Baholashda faqat rasmning chiroyliligi emas, balki kuzatuvning aniqligi, tarixiy ma’lumotdan to‘g‘ri foydalanish, shakl va nisbatlarni tushunish, grafik ifodaning

tartibliligi hamda o‘quvchining o‘z qarorini izohlashi e’tiborga olinadi. Guruhli ishlarda bir o‘quvchi tarixiy ma’lumotni yig‘ishi, boshqasi eskiz chizishi, yana biri geometrik tahlilni bajarishi mumkin. Bu hamkorlik o‘quvchilarni vazifalarni taqsimlash va umumiy natija uchun mas’ul bo‘lishga o‘rgatadi.

Xulosa. Tarixiy merosni ta’lim jarayonida tasviriy san’at va muhandislik grafikasi integratsiyasi asosida o‘rganish o‘quvchilarga me’moriy obidalarni bir vaqtning o‘zida tarixiy manba, badiiy asar va fazoviy tuzilma sifatida anglash imkonini beradi. Tasviriy san’at kuzatish, kompozitsiya va badiiy ifoda ko‘nikmalarini rivojlantirsa, muhandislik grafikasi nisbat, simmetriya, shakl va tuzilishni tahlil qilishga yordam beradi.

Bunday yondashuvni samarali amalga oshirish uchun topshiriqlar yoshga mos, manbalar tekshirilgan va amaliy faoliyat bilan bog‘langan bo‘lishi lozim. Tarixiy obidalarni eskizlash va chizma orqali tahlil qilish o‘quvchilarda madaniy merosga qiziqish, uni qadrlash hamda asrash zarurati haqidagi tushunchani kuchaytiradi. Shu tariqa fanlararo integratsiya san’at ta’limining mazmunini boyitib, tarixiy xotira va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati::

1. O‘zbekiston Respublikasi. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida: 2001-yil 30-avgustdagi 269-II-son Qonun. - URL: https://lex.uz/uz/acts/-25461
2. UNESCO. The KIT: World Heritage in Young Hands. UNESCO World Heritage Centre. - URL: https://whc.unesco.org/en/educationkit
3. UNESCO World Heritage Centre. Itchan Kala. - URL: https://whc.unesco.org/en/list/543/
4. UNESCO World Heritage Centre. Samarkand – Crossroad of Cultures: Nomination Documentation. - URL: https://whc.unesco.org/uploads/nominations/603rev.pdf